

Література

1. Global Financial Stability Report, IMF, October 2009.
2. *Singer M.* Financial Crises: Likely impacts on Czech Economy and Lessons for Supervisors.
3. *Trichet J-C.* What lesson can be learned from economic and financial crises? / BIS Review 31/2009.
4. Исследование информационной прозрачности банков Украины в 2009 г. Совместное исследование Standard & Poog's и Агентства финансовых иннициатив. 3 декабря 2009 года.
5. *Аттали Ж.* Мировой экономический кризис... А что дальше?. — СПб.: Питер, 2009. — 176 с.
6. *Барановський О. І.* Сутність і різновиди фінансових криз / Барановський О. // Фінанси України. — 2009. — № 6. — С. 3—13.
7. *Суэтин А.* О причинах современного финансового кризиса / Суэтин А. // Вопросы экономики. — 2009. — № 1. — С. 40—51.
8. Офіційний сайт Міжнародного валютного фонду. Метаданні. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://imfstatext.imf.org/WBOS-Query/Index.aspx>
9. Британська банківська асоціація (British Bankers Association). [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.bba.org.uk>
10. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://bank.gov.ua>.
11. Офіційний сайт Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://ssmsc.gov.ua/>
12. Основні показники ринку фінансових послуг [Електронний ресурс] / Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України / Режим доступу: <http://www.dfp.gov.ua/>

Статтю подано до редакції 30.07.10 р.

УДК 65.051 М23

В. О. Нестеренко, аспірант,
ДВНЗ «Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана»

СТАТИСТИЧНЕ ВИМІРЮВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ЗАХИЩЕНОСТІ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ ЯК ІНДИКАТОРУ ПРОГРЕСА У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ГІДНОЇ ПРАЦІ В КРАЇНІ

АНОТАЦІЯ. Стаття присвячена вимірюванню динаміки соціальної захищеності населення України як одного із чинників досягнення прогресу у забезпеченні гідної праці в країні. Для цього використано систему показників, розроблену Міжнародною організацією праці для вимірювання та

моніторингу гідної праці. В статті проведено порівняння системи соціального забезпечення в Україні та країнах ЄС та проаналізовано динаміку покращення соціального становища населення України за останнє десятиріччя.

ANNOTATION. The article is dedicated to the measurement of social security indicators in Ukraine, identification of social protection level among different population layers, which is considered to be one of the influential factors of decent work in the country. System of social security indicators developed by the International Labour Organization for measurement and monitoring of decent work in the country and world was widely used in the article. Comparable analysis of the social security system in Ukraine and the EU member states was conducted, together with measurement of population social status growth during the last decade.

КЛЮЧОВІ СЛОВА. Соціальний захист населення, гідна праця, соціальні витрати держави, вимірювання рівня соціальної захищеності в Україні, система показників, Міжнародна організація праці.

Вступ. Проблемами розробки методології проведення моніторингу та оцінки прогресу у забезпеченні гідної праці вже більше десяти років опікуються центральні органи виконавчої влади країн-членів Міжнародної організації праці (МОП), серед яких є і Україна. На цьому тлі у Декларації 2008 року про соціальну справедливість у цілях глобалізації зазначено, що держави—члени МОП можуть розглянути можливість «створення відповідних систем показників, якщо необхідно — за допомогою МОП, для моніторингу та оцінки досягнутого прогресу». Ця система показників гідної праці поділяється на 10 підсистем статистичних показників, однією з яких є підсистема показників стану та розвитку соціальної захищеності населення України, і розгляду саме цієї теми була присвячена дана стаття.

Постановка задачі. Розглянути динаміку соціальної захищеності населення в Україні як одного з фундаментальних принципів існування гідної праці в країні та порівняти отримані результати з показниками розвинутих країн. Надати консультативні поради органам державної влади щодо вирішення існуючих проблем у сфері розвитку гідної праці в Україні.

Основна частина. Система соціального забезпечення в Україні охоплює дев'ять основних видів соціального забезпечення, наведених у Конвенції 1952 р. про мінімальні норми соціального забезпечення (№ 102), хоча Україна цю конвенцію не ратифікувала¹. Це медична допомога, допомога у зв'язку з тимчасовою втратою неприцездатності, допомога по безробіттю, допомога по

¹ Уряд України розглядає питання про ратифікацію Конвенції № 102 і Європейського кодексу соціального забезпечення.

старості, допомога в разі нещасних випадків на виробництві або професійного захворювання, сімейні допомоги та допомога у зв'язку з вагітністю та пологами, допомоги по інвалідності, допомоги у зв'язку з втратою годувальника. Існують спеціальні положення для постраждалих від аварії на Чорнобильській АЕС та для ветеранів Другої світової війни. [10]

Починаючи з низької бази — 14 % ВВП у 2000 р. — державні витрати на соціальне забезпечення у 2007 р. зросли до 21 % ВВП. Ця частка більше, ніж у деяких інших центральноєвропейських країнах, але нижче середнього рівня по Європейському Союзу (26,9 % ВВП у 2007 р. у ЄС-27)¹. Зростання в останні роки значною мірою було обумовлено видатками, не пов'язаними з охороною здоров'я, особливо пенсіями, які є єдиною найбільшою статтею видатків.

Охорона здоров'я в Україні здійснюється у формі загальної державної системи, яку фінансує уряд. Видатки на охорону здоров'я коливались між 2,9 та 3,7 % ВВП і протягом десятиріччя значно не зросли². Домогосподарства сплачують лише добровільні внески та платять за ліки. У 2006 р. лише кожне третє домогосподарство у країні витратило гроші на медичне обслуговування (табл. 1) [3].

Таблиця 1

**ДИНАМІКА ДЕРЖАВНИХ ВИДАТКІВ
НА СОЦІАЛЬНІ ВИТРАТИ В УКРАЇНІ,
1998—2008 рр.**

	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Державні видатки на соціальні витрати, % ВВП	4,1	3,2	3,5	4,1	5,6	4,9	5,6	9,0	7,6	6,7	7,8
за видами:											
видатки на охорону здоров'я, % ВВП	3,5	2,9	2,9	3,1	3,3	3,6	3,5	2,5	3,6	3,7	..
інші видатки, % ВВП	0,6	0,3	0,6	1,0	2,3	1,3	2,1	5,5	4,0	3,0	..

¹ Див. Євростат, дані за 2006 р. наведені у [10]

² Якщо не зазначено інше, всі дані — Державного комітету статистики України (<http://www.ukrstat.gov.ua/>).

Ураховуючи зростання частки населення похилого віку, очікується, що пенсійні видатки у майбутньому продовжать збільшуватися, тому що кількість пенсіонерів зростає. За оцінками МОП, частка населення старше пенсійного віку (55 років для жінок, 60 років для чоловіків) збільшилась з 21,5 % на момент набуття незалежності (1991 р.) до 24,5 % у 2009 р. До 2020 р. вона, за прогнозами, сягне позначки 28,4 %.

Частка населення пенсійного віку (55 років для жінок і 60 років для чоловіків), яке отримувало пенсію, зросла з 89,4 % у 1999 р. до 95,0 % у 2008 р. (табл. 2).

Хоча охоплення пенсійним забезпеченням майже загальне, все ще залишаються люди старше пенсійного віку, які не повністю охоплені виплатою пенсій. Уразливість багатьох пенсіонерів можна виявити за досі відносно низьким рівнем пенсій. Відношення середньої пенсії до середньої зарплати в останні десять років значно коливалось. Починаючи з 34,1 % середньої зарплати у 1998 р., це відношення впало до низького рівня — 29,6 % — у 2001 р. Потім пенсії почали зростати відносно зарплати й у I півріччі 2009 р. становили 49,6 % зарплати (рис. 1).

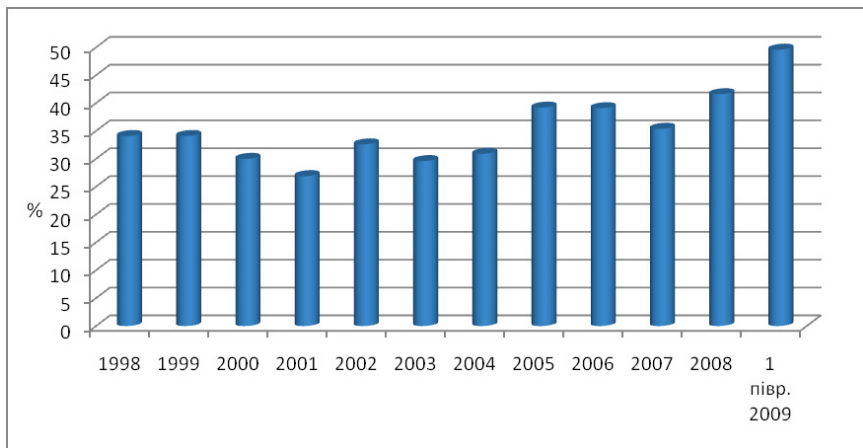

Рис. 1. Динаміка співвідношення середньої пенсії до середньої заробітної плати в Україні, 1998—2009 рр.

¹ Оцінки та прогнози чисельності економічно активного населення на 1980—2020 рр., МОП, див. базу даних LABORSTA, <http://laborsta.ilo.org/STP/guest> [9]

Таблиця 2

**ДИНАМІКА ЧАСТКИ НАСЕЛЕННЯ, ЩО ОТРИМУЄ ПЕНСІЇ
ТА ЧАСТКИ НАСЕЛЕННЯ, ЩО РОБИТЬ ВНЕСКИ
ДО ПЕНСІЙНОГО ФОНДУ УКРАЇНИ, 1998—2008 рр.**

	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Частка населення старшого пенсійного віку, яке отримує пенсії, % ¹	89,6	89,4	89,0	88,8	89,4	90,5	91,2	93,9	93,7	95,4	95,0
Частка населення працездатного віку, яка робить внески у пенсійний фонд, % ²	40,9	38,8	46,4	42,9	43,1	43,2	43,6	43,5	..

Примітки. 1. Нормальний пенсійний вік — 55 років для жінок і 60 років для чоловіків. Розбивки за статтю немає. 2. Дані Департаменту соціального забезпечення МОП. Цей показник відображає ступінь, до якого нинішнє населення працездатного віку захищено у старості, до чисельності населення працездатного віку. Цей варіант коефіцієнта демографічного захисту осіб похилого віку, можливо, дещо завищує майбутній рівень захисту, якщо деякі з нинішніх учасників пенсійної схеми не накопичать достатній стаж у працездатному віці. Вік жінок — 15—54 роки, вік чоловіків — 15—59 років.

європейських країнах із перехідною економікою у 2001 р. дорівнював 0,59, а у промислово розвинених країнах — 0,51. Отже, виходячи з цих цифр, Україна має нижчий ступінь професійної сегрегації, ніж інші європейські країни (рис. 2)

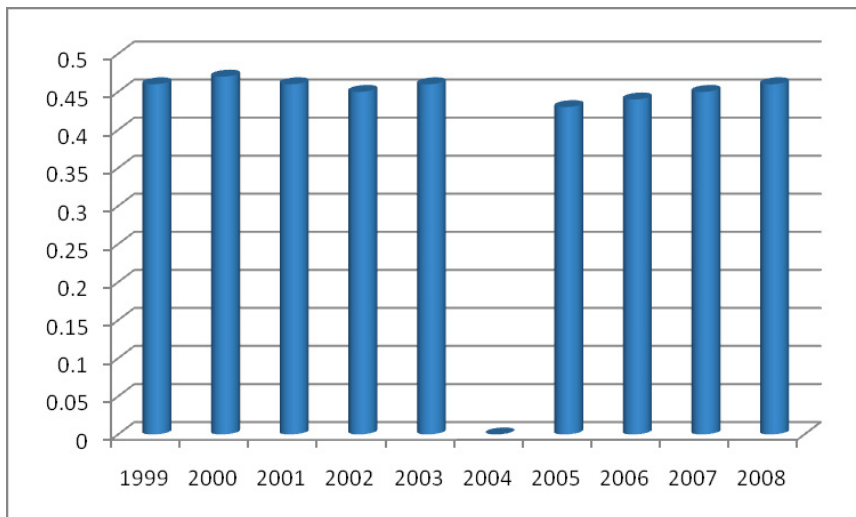

Рис 2. Динаміка коефіцієнту професійної сегрегації за ознакою статі (показник розходження) у 1999—2008 рр.

Примітки: Дані за 1999—2003 роки були переглянуті за методологією, що використовується починаючи з 2004 року, та з урахуванням демографічної структури населення, отриманої в ході Всеукраїнського перепису населення 2001 року. Ряди перериваються у 2004 р. через перехід від квартальних до місячних обстежень.

Джерело: Розраховано на основі даних Держкомстату України

Частка жінок серед законодавців, вищих керівників і управлінців у період з 1999 по 2008 р. також стояла на місці — 38,6 %, з незначними змінами в окремі роки. Частка жінок серед працюючих за цими родами занять в Україні вища, ніж у решті європейських країн (перехідні країни — 32,6 %, промислово розвинені європейські країни — 27,6 %; дані 2000 р.)¹. Водночас, частка

¹ Власні розрахунки ґрунтовно на даних по наступних промислово розвинених країнах: Австрія, Данія, Фінляндія, Німеччина, Греція, Ісландія, Ірландія, Італія, Нідерланди, Норвегія, Португалія, Іспанія, Швейцарія, Швеція, Велика Британія, Австралія, Канада, Нова Зеландія, Кіпр. Цифра для країн із перехідною економікою ґрунтується на даних по наступних країнах: Чехія, Угорщина, Польща, Румунія, Словаччина, Словенія, Естонія, Латвія, Литва, Молдова, Російська Федерація.

працівників у цих високостатусних родах занять в Україні (7,5 % у 2008 р.) надзвичайно велика, що може зашкодити можливості порівняння з іншими країнами (табл. 3).

Таблиця 3

ДИНАМІКА ЧАСТКИ ЖІНОК У ОСНОВНІЙ ГРУПІ
1 ЗА МСКП-88 В УКРАЇНІ, 1999—2008 РР.

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Частка жінок у основній групі 1 за МСКП-88 (законодавці, вищі керівники та управлінці)^{1,2}	38,6	36,7	37,4	38,5	39,6	..*	38,2	38,3	39,4	38,6

Примітки: 1. Дані за 1999—2003 роки були переглянуті за методологією, що використовується починаючи з 2004 року, та з урахуванням демографічної структури населення, отриманої в ході Всеукраїнського перепису населення 2001 року. 2. Незвичайно висока частка загальної чисельності зайнятих (приблизно 10 %) зосереджена в основній підгрупі 12 МСКП-88 (керівники підприємств)*. Ряди перериваються через перехід від кварталних до місячних обстежень.

Гендерний розрив у зарплаті (GG), тобто величина, на яку місячна зарплата працівниць менша за зарплату їх колег-чоловіків, розраховується за формулою:

$$GG = (W_m - W_w) / W_m * 100,$$

де W_m — середня погодинна заробітна плата чоловіка;

W_w — середня погодинна заробітна плата жінки.

У 1998 р. цей показник становив 25,8 %, а до 2008 р. зменшився до 24,8 %. За період з 2001 до 2004 р. гендерний розрив у зарплаті значно зріс і перевищив 30 % (сягнувши максимуму у 2005 р. — 31,4 %). В Україні гендерний розрив у зарплаті набагато більший, ніж у ЄС-27, де його середня величина у 2007 р. дорівнювала 17,5 %¹. При цьому, однак, можливість порівняння українських даних (які ґрунтуються на щомісячному заробітку) з даними інших країн обмежена, тому що останні ґрунтуються на середньому годинному заробітку (рис. 3).

¹ Див.: Eurostat, Gender pay gap in unadjusted form, [12]

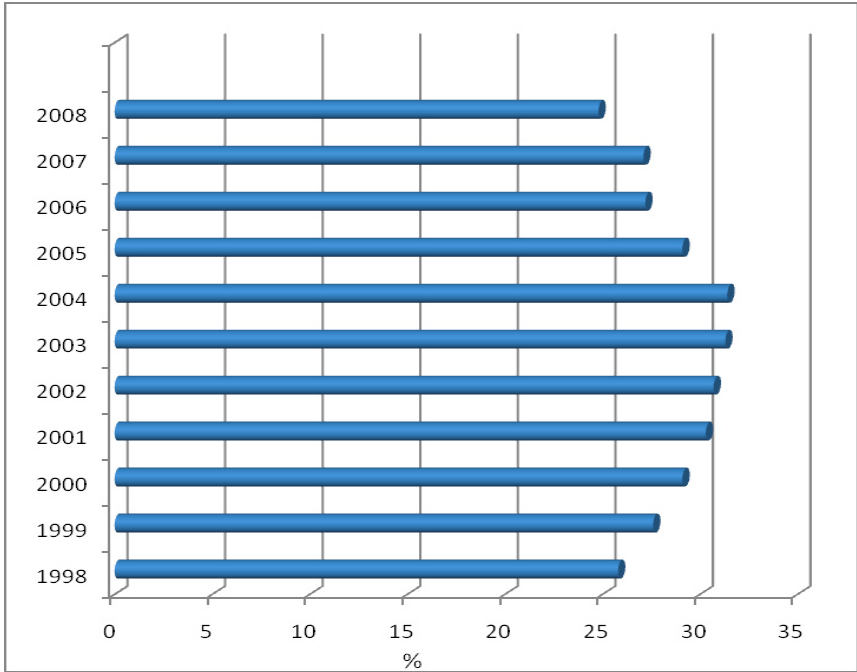

Рис. 3. Динаміка гендерного розриву у зарплаті (незважаючи), 1998—2008 рр.

Примітки. 1. На основі середньомісячної зарплати працівників в українських гривнях (за поточним курсом), повідомленої в ході обстежень підприємств. Гендерний розрив у зарплаті — це міра різниці між зарплатою жінок і чоловіків, виражена у відсотках від зарплати чоловіків. Позитивні величини означають, що зарплата жінок нижча за зарплату чоловіків.

Джерело: Державний комітет статистики України, обстеження домогосподарств щодо активності населення в Україні, обстеження підприємств.

Гендерний розрив у зарплаті великий, незважаючи на кращий показник наявності вищої освіти у жінок, ніж у чоловіків (47,5 % жінок мають диплом про вищу освіту, тоді як серед чоловіків таких 39,5 %). Вивчення змін у гендерних розривах у зарплаті та присутності жінок на посадах з найвищою платнею не показує ніякої очевидної тенденції до скорочення гендерних нерівностей у доходах. На високооплачуваних роботах працює більше чоловіків, ніж жінок, тоді як жінки частіше зайняті на низькооплачуваних роботах, як у державних установах, так і на комерційних підприємствах [5].

Зважаючи на все вищевикладене, можна зробити висновок, що, по суті, пенсії жінок приблизно на третину менші, ніж пенсії чоловіків¹. Очікувана середня тривалість життя у жінок після виходу на пенсію дорівнює 23 рокам проти 14 років у чоловіків, і жінки частіше залишаються вдовами (більше половини жінок віком 60 років і старше — вдови). У сумі самотні пенсіонерки мають менші доходи порівняно з домогосподарствами, які складаються з подружжя-пенсіонерів [3, с. 181].

Підвищення звичайного пенсійного віку з нинішніх 55 років для жінок і 60 років для чоловіків зараз є важливим предметом дискусій в Україні. За даними Пенсійного фонду, близько 2,8 млн пенсіонерів (або 20 % усіх пенсіонерів) у 2008 р. усе ще працювали. Більшість із них отримували пенсію за віком (80 %) ², а решта вийшла на пенсію достроково на пільгових умовах або через інвалідність [4]. Аналіз структури зайнятості за віком показує, що загальний рівень зайнятості в Україні менше, ніж у більшості європейських країн, але зайнятість серед населення пенсійного віку набагато вища, ніж в інших країнах. Пояснити це можна як низьким пенсійним віком, так і часто недостатнім рівнем пенсій.

Ще одне питання, що дискутується, — нерівність між поколіннями щодо пенсійної системи. Нинішнє покоління пенсіонерів, які зазвичай фінансували стару пенсійну систему протягом свого трудового життя, отримують пенсію з набагато меншою купівельною спроможністю, ніж було нормою у минулі роки. Водночас нинішнє працююче населення усвідомлює: у випадку збереження існуючої пенсійної системи в нього навряд чи буде можливість отримувати достатню пенсію, й це призводить до зростаючого небажання платників внесків фінансувати цю систему [7].

Державна служба зайнятості — виконавча дирекція Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття, здійснює заходи сприяння зайнятості населення, зокрема надання інформаційних, консультаційних та профорієнтаційних послуг, створення банку вакансій та пошук підходящої роботи, працевлаштування громадян на вільні та новостворені робочі місця, працевлаштування неконкурентоспроможних верств населення на заброньовані робочі місця, у тому числі за рахунок надання дотацій роботодавцям та шляхом орга-

¹ Офіційний виступ Е. Лібанової на «круглому столі», який проводив Фонд народонаселення ООН, 3 липня 2009 р.

² Згідно зі статтею 42 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», працюючі пенсіонери продовжують отримувати пенсію.

нізації підприємницької діяльності, підвищення конкурентоспроможності незайнятих громадян шляхом організації професійного навчання, організації тимчасових громадських робіт тощо. У випадку відсутності підходящої роботи, державна служба зайнятості здійснює матеріальні виплати безробітним у порядку, передбаченому чинним законодавством України. Протягом 2008 року послугами служби зайнятості скористались 1696,9 тис. незайнятих громадян, 496,2 тис. осіб було працевлаштовано за направленням служби зайнятості, 112,0 тис. безробітних проходили професійне навчання, 189,7 тис. незайнятих громадян брали участь в оплачуваних громадських роботах, 2260,7 тис. незайнятих громадян було охоплено профорієнтаційними послугами, 1168,6 тис. безробітних отримували допомогу по безробіттю.

Одна з найбільших частин страхових виплат пов'язана з нещасними випадками на виробництві, які прямо спричинені умовами праці та безпеки. У 2008 р. внесок підприємств коливався від 0,86 % на підприємствах, які відносяться до першого класу професійного ризику, до 13,8 % на підприємствах, які відносяться до 67 класу (найбільша кількість останніх знаходиться у східному регіоні України, де велика відсоткова частка зайнятих припадає на вугледобувну галузь) [2]. Розмір виплат у разі нещасливих випадків на виробництві збільшується набагато швидше, ніж розмір інших видів допомоги, а іноді досягає рівня середньої зарплати [8].

У 2008 р. грошова та негрошова соціальна допомога становила 24,2 % доходів домогосподарств і, отже, значно впливала на доходи домогосподарств і загальний розподіл доходів. Нерівність доходів є, перш за все, результатом нерівності зарплат, але нерівності доходів в Україні також значно сприяв нерівномірний розподіл пенсійної допомоги. Хоча інші складові, такі як допомога по безробіттю, допомога сім'ям і державна соціальна допомога мали зменшуючий вплив на нерівність, загальний вплив соціальних трансфертів усе одне призводив до зростання нерівності. Це контрастує з ситуацією в інших країнах, де трансфертні платежі загалом пом'якшують нерівність доходів¹.

Внески на соціальне страхування прямо пропорційні розміру підприємства й сплачуються в основному роботодавцями. Більше того, роботодавці виплачують допомогу по тимчасовій непрацездатності за перші п'ять днів, тоді як працівники виплачують меншу частину страхових внесків. Частка населення працездат-

¹ Розраховано за даними [3, с. 135].

ного віку, яке робить внески у пенсійний фонд, дуже мала, за минулі роки сильно не змінилася й у 2007 р. становила 43,5 % (табл. 2)¹.

Висновок. Резюмуючи все викладене вище, можемо зробити висновок, що ефективність політики соціального захисту обмежують наступні фактори: недосконалість законодавчої і нормативно-правової бази соціального управління, ринкових відносин і соціально-економічних механізмів реалізації захисних прав і гарантій, відсутність оцінки соціальних наслідків управлінських рішень, а також відповідальності органів виконавчих структур за зниження рівня життя населення, нерозвиненість принципів трипартизму, нерозмежованість соціально-захисних функцій між суб'єктами трудових відносин. Підвищення соціальної захищеності населення неможливо без активної участі громадян у процесі вироблення публічної політики, в тому числі у сфері соціального захисту, у розробці, плануванні і здійсненні соціальних програм.

Разом з тим із динаміки наведених показників можна зробити висновок, що система соціального забезпечення в Україні за останнє десятиріччя покращилась. Рівень соціальної захищеності громадян — по суті, індикатор турботи держави про людей, і можна сказати, що цей індикатор говорить про позитивне зростання рівня соціальної захищеності населення за останні роки.

Зокрема, була запроваджена система соціального страхування на випадок безробіття. Разом з тим, у ній досі присутні недоліки, й вона потребує подальшого покращення. Це стосується, зокрема, реформи пенсійної системи з метою забезпечення довготривалої фінансової спроможності та достатніх рівнів доходів для всіх пенсіонерів. План впровадження обов'язкових приватних пенсій уже розроблений, але його впровадження постійно переноситься. Ще одна сфера для політиків — покращення надання послуг охорони здоров'я.

Література

1. Стаття 47 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності».
2. Стаття 42 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування».

¹ ILO Social Security Department, Old age demographic protection ratio, August 6th, 2009.

3. *Е. Лібанова*. Бідність населення України: Монографія (Інститут демографії та соціальних досліджень НАН України), 2008.
4. Стан реалізації Україною Програми дій МКНР протягом 1994—2009 рр. — К.: Міжнародна конференція з народонаселення та розвитку, ООН, 2009.
5. ПРООН (2007), Звіт про людський розвиток. ООН, Нью-Йорк і Женева.
6. ILO Social Security Department, Old age demographic protection ratio, August 6th, 2009.
7. Dobronogov, System Analysis of Social Security in a Transition Economy: the Ukrainian Case, International Institute for Applied System Analysis Report, 1998.
8. Libanova, E. Decent Work Country Report — Ukraine (ILO, Regional Office for Europe and Central Asia, March 2008), p.41.
9. <http://laborsta.ilo.org/> — Офіційний сайт департаменту статистика МОП, Женева.
10. <http://www.issa.int/aiss/Observatory/Country-Profiles/Regions/Europe/Ukraine> — Веб-сайт Міжнародної асоціації соціального забезпечення,
11. http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_PUBLIC/3-02062009-VP/EN/3-02062009-VP-EN.PDF — Офіційний сайт Євростату.
12. http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/structural_indicator_s/indicators/employment — Eurostat, Gender pay gap.
13. <http://www.ukrstat.gov.ua/> — Офіційний сайт Держкомстату України.

Статтю подано до редакції 20.04.10 р.

УДК 519.865.7

А. В. Матвійчук, д-р екон. наук,
ДВНЗ «Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана»

**ІНСТИТУТ МОДЕЛЮВАННЯ
ТА ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ
В ЕКОНОМІЦІ: ДОЦІЛЬНІСТЬ ОРГАНІЗАЦІЇ
ТА МЕТА ДІЯЛЬНОСТІ**

Інститут моделювання та інформаційних технологій в економіці (далі — Інститут) Державного вищого навчального закладу «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» Міністерства освіти і науки України (далі — Університет) створено наказом ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана» від 21.05.2010 № 420 «Про створення дослідницьких інститутів»